

САҢГА ОЛЖ

№ 12 (12042) • Муус устар 3 күнэ, 2026 сыл, бээтинсэ • 12+

Бу
нүөмэргэ

Улууска — бу күннэргэ

Чурапчыга киинэ тула
кэпсэттилэр/2

Устуоруйа чахчыллара

Чурапчыга киинэ сайдыытын
устуоруйата/4

Ахтан-санаан

Оҕо сааспыт кэрэ кэмнэрэ —
оскуолатааҕы сылларбыт/5

Социальной хантараак үгүс киһи олоҕун тупсарда

Тирэх. Быйылгыттан Судаарыстыбаннай көмөнү
ылыы усуллубуйата кэнээтэ/3

Социальной хантараагынан туһанааччылар араас таһымнаах быыстапкаҕа кытталлар.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

ТЭТИК

Тыа хаһаайыстыбатын сиэссийэтэ буолла

Аллараа Бэстээххэ Р.И.Брызгалов аатынан Тырааныспар техникумугар улуус баһылыктара, баһылыгы тыа хаһаайыстыбатын боппуруостарыгар солбуйааччылар, улууска ветеринария салайааччыллара кыттылаах "Тыа хаһаайыстыбатын производствотун судаарыстыбаттан өйөөһүн саҥа ньымаларын киллэри" боппуруоһугар стратегической сиэссийэ буолла.

Мань сэргэ эпизоотической хайысхаҕа уонна ас-үөл хайысхатыгар куттал суох буолуугар үлэлиир улуустарга уонна нэһиликтэргэ суһал ыстааптары тэрийэр туһунан Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтин сүбэ мунньаҕар кытыннылар. Бу сиэссийэҕэ улууспут баһылыга Степан Саргыдаев уонна тыа хаһаайыстыбатын управлениетын салайааччыта Анжелика Неустрова, суруналыыс Иван Пономарев сырыттылар.

Култуура уон үлэһитигэр сир учаастагын анаатылар

Чурапчыга култуура үлэһиттэрин күнүн киэн далааһыннаахтык бэлиттээтилэр. Үөрүүлээх тэрээһингэ сир учаастагар сэртипикээттэри туттары биир чабылхай түгэнинэн буолла. Быйыл Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр Култуура сыла биллэриллибитинэн, улууспут баһылыга Степан Саргыдаев анал дьаһалынан култуура 10 үлэһитигэр Хатылы нэһилиэгэр уон сир учаастага ананан, сэртипикээттэр туттарылыннылар.

Дыгын ооньууларыгар тиһэх путевкалар иһин күрэхтэһии ыытыллыаҕа

Сотору кэминэн Чурапчы нэһилиэгэр Туймаада ыһааҕын биир сүрүн түһүлгэтигэр – Дыгын ооньууларыгар кыттар быраабы ылар тиһэх путевкалар иһин күрэхтэһии ыытыллыаҕа. Ооньууларга кыттар быраабы ылыы иһин, рейтингниир-квалификациялыыр түмүк муус устар 4-5 күннэригэр биллиэҕэ. Үһүс сүүмэрдир түһүмэх бастагы Дыгын ооньууларын 3 төгүллээх чөмпүйүөнэ, Саха саарына, Чурапчы чулууга Иннокентий Макаров аатыгар аныаҕа. Санатан эттэххэ, аны сайын "Дыгын ооньууларга-2026" мунутуур кыайылыаҕа "Прогресс" ХЭТ генеральной дириэктэрэ, биир дойдулаахпыт Алексей Пинигинтэн 3 мөлүйүөн солкуобайы уу харчынан итиэннэ "СТК-23" хампаанньаттан Дьокуускай куоракка кыбартыра күлүүһүн тутуоҕа.

"Спорт глухих" диэн илин энгээрдээҕи хамаандалар күрэхтэһиилэрэ ыытылынна

Бүтүн Арасыйытааҕы истибэттэр уопсастыбаларын 100 сылыгар анаан, Чурапчыга "Спорт глухих" диэн өрөспүүбүлүкэ илин энгээр улуустарын хамаандалара дартс, корнхол уонна дуобат көрүнгнэригэр күрэхтэһиилэрэ ыытылынна. Манна 5 хамаанда толору састааптаах кэлэн кытынна: Амма, Таатта, Чурапчы, Мэнгэ Хангалас, Уус Алдан.

Күрэхтэһии түмүгүнэн дартска, дуобакка бастабыт, корнхолга иккис буолбут Мэнгэ Хангалас хамаандата эрэллээхтик бастаата. Корнхолга бастабыт, дуобакка үһүс буолбут уус алданнар иккис миэстэ, оттон дартска, корнхолга үһүс миэстэлэри ылаттаабыт Чурапчы хамаандата үһүс миэстэ буоллулар.

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

Ил Дархан «Селигдар» хампаанньаны төрүттээчи Константин Бейриты кытта көрүстэ

Ил Дархан «Селигдар» хампаанньаны төрүттээчи Константин Бейриты кытта оробуочай көрсүһүүтүгэр холдинг 2025 сыллаабы үлэтин түмүгүн таһаардылар уонна өрөспүүбүлүкэҕэ инвестиционнай бырайыактары олоххо киллэри кэскилин дьүүлэстилэр. Хампаанньа лигатурнай кыһыл көмүһү онгортон таһаарытын кээмэй ааспыт сылга 8 туоннаны аһарыт, бу иннинээҕи сылы кытта тэннээтэххэ, 10 %-нан улахан. Холдинг Саха сиринээҕи тэрилтэлэрэ уопсай онгортон таһаарыттан 91 %-нын хостообуттар. Сыл түмүгүнэн бүддьүөт бары таһымыгар 19,8 млрд солкуобай нолуогу төлөөбүт, бу 2024 сыл көрдөрүүтүн икки төгүл кэриэтэ куюнарар. Алдан улуугар кыһыл көмүһү араарар «Хвойнай» фабрикаҕа технологической схеманы тургутан көрүү ситиһилээхтик ааспыт, билигин исписэлиистэр тэриллэри холбуур-тардар, бэлэмниир үлэни саҕалаатылар. Фабрика сылга 3 мөл. туонна урууданы таҕастыыр былааннаах, күүһүгэр таҕыстабына, холдинг сыл ахсын 10 туонна кыһыл көмүһү хостуур кыахтаныаҕа. Кулун тутарга Күчүскэ производственной комплекс эбийиэктэрин тутууга инженернэй чинчийи бырагырааматын олоххо киллэри саҕаланна.

Дойду Судаарыстыбаннай Сэбиэтин энэргитикэҕэ хамыһыйатын мунһаҕа ытылынна

Айсен Николаев Москваҕа дойду Судаарыстыбаннай Сэбиэтин энэргитикэҕэ хамыһыйатын мунһаҕын ытта. Кыты уонна уустук суоллаах-иистээх сирдэргэ улахан уонна кыра кээмэйдээх чох уматыктаах уоту онгорууну сайыннары кэскилин дьүүлэстилэр уонна аныгы технологиялары олоххо киллэриини өйөөн, үлэни салгыы ыттар туһунан быһаары ылыннылар. Бу ордук чоһунан энэргийэ 42%-нын хаачыйар Сибир уонна Уһук Илин эрэгийэннэригэр сыһаннаах. Сүрүн сорук энэргитикэ салаатыгар технологической тутулууга суох буолууну хаачыйы буолар.

Ситиһилээх түмүктэр – көдүүстээх салайы холобура

Ил Дархан «Полюс» бөлөх генеральной дириэктэрэ Алексей Востоков Алданга кыһыл көмүһү хостуур хампаанньа онгортон таһаарар кыахтарын санарды уонна сайыннары 10 сыллаах бырагырааматын олоххо киириитин дьүүлэстилэр. Айсен Николаев ситиһилээх түмүктэр көдүүстээх салайы холобурунан буолалларын бэлиэтээтэ. Көмүһү ылгыр фабриканы биир кэлим автоматизациялааһын түмүктэнэн эрэр, бөдөн солохтоһун бастакы учаастагы кэнэтигэ уонна иккис учаастагы тутууга үлэ барар, саҕа технологиялары олоххо киллэрлэр, эрэгийэнгэ кизэн хабааннаах геологической чинчийэр үлэ ытыллар. Сайды 10 сыллаах бырагырааматын олоххо киллэригэ хампаанньа Саха сиригэр бэйэтин тэрилтэтигэр 84 млрд солкуобай курдугу инвестициялаабыт, онтон 27 млрд тахсатын – 2025 сылга. Ааспыт сыл түмүгүнэн бүддьүөт бары таһымыгар 21,8 млрд солкуобай нолуогу төлөөбүт.

Ситиһилээх оҕолору өйүүр дьаһал салҕанар

Айсен Николаев Саха сиригэр үөрэххэ уһулучу ситиһилээх оҕолору өйүүр дьаһал салҕанарын туһунан иһитиннэрдэ. Биир кэлим экссэмэнгэ 100 баалы ылбыт оскуоланы бүтэрээчилэргэ 100 тыһ. солк. төлөбүр уһатылынна. Ил Дархан хас биридди «сүүс бааллаах» түмүк кэннигэр – улахан уонна боччумнаах үлэ, дириг билии-көрүү, үтүө майгы-сигили уонна дьулуурдаах буолуу турарын, бу ситиһиигэ төрөппүттэр уонна учууталлар улахан өйөбүллэрэ, кинилэр уопуттаах салайыылары эмиэ улахан суолталаахтарын бэлиэтээтэ.

СӨ Ил Дархан уонна Бырабытталыстыбатын пресс-сулууспата.

Киинэ бэтэрээннэрэ. ААПТАР ТҮҮЭРИИТЭ.

Чурапчыга киинэ тула кэпсэттилэр

Улууска — бу күннэргэ. Чурапчыбытыгар Саха өрөспүүбүлүкэтигэр Култуура сылын чэрчитинэн, Киинэ күннэрэ ытылла тураллар

Елена МАКАРИНСКАЯ

Бу күннэргэ Чурапчыбытыгар Саха өрөспүүбүлүкэтигэр Култуура сылын чэрчитинэн, Киинэ күннэрэ ытылла тураллар. Улуус дьаһалтатын аактабай саалатыгар киинэ эйгэтин тула төгүрүк остуол тэрилиннэ.

Чурапчыттан силистээх-мутуктаах биир дойдулаахтарбыт ыгырылаах ыалдьыттарынан буоллулар. Ол курдук, «Сахафильм» дириэктэрэ Алексей Егоров-Өркөн, режиссердар, продюсердар Сандал Байшев, Алексей Михайлов, артыыстар Валентина Романова – Чыскайрай, Татьяна Хомподоева, Алексей Ходулов, Ярослав Лебедев кэлэн, санааларын атастастылар.

Кэпсэтиһиигэ улуус баһылыга Степан Саргыдаев, баһылыгы социальнай боппуруостарга солбуйааччы Мария Кронникова, нэһилиэк баһылыга Владимир Сивцев, кини солбуйааччыта Варвара Макарова, култуура салалтатын начаалынньыга Петр Гуляев уонна киинэ бэтэрээннэрэ кытыннылар.

Баһылык Степан Саргыдаев бэлиэ күнүнэн эбэр-дэлээн туран, махтал сурдуктары туттарда. Бэйэтин этиитигэр улуус бааи историятыттан биир киинэни онгортон таһаарарга бырайыагы күүтэрин, ол киинэ олоххо киирэр-ригэр дьаһалта быһаччы үлэлэһиэтин бэлиэтээтэ.

Улууспутугар киинэ сайдыытын историятын туһунан дакылааты «Айыллаан» сынһалан киини уус-уран салайааччыта Семен Ноговицын онордо. Ол кэнниттэн санаа атастаһытыгар киирдилэр.

«Сахафильм» дириэктэрэ Алексей Егоров:

«Билигин ырахан быһык кэмнэргэ Арасыйа атын регионнарынааҕар биһиги Сахабыт сирин киинэтэ симэлийэн хаалбакка, үүнэ-сайда, үлэли

турар. Тоҕо диэтэххэ, сылга 8-15 сахалы киинэ тахсар, дьон интэриэстээх буолан онно сылдьар. Билигин 120-чэ киинэ тыйаатыра үлэлиир. 1 мөл ахсааннаах нэһилиэнньэҕэ бачча элбэх ахсааннаах киинэ тыйаатыра баара ханна даҕаны суох. Онон Арасыйа үрдүнэн бастың көрдөрүүлээхпит.

Степан Анатольевич бэйэтэ тыл көтөҕөн, киинэ устуутун өйүүрүн биллэрбитэ олус үчүгэй. Кырдьык, Чурапчы историята баай, киинэ, биллэр дьоммутун да ылан көрүөххэ. Онон түгэни мүччү туппака, бырайыагы онгорорго ылсыаха наада.

Оттон Чурапчытаагы киинэ тыйаатыра бастыңнар кэккэлэригэр баар. Бары түмсэн, «Айыллаан» иһинэн киинэ устуудьуйатын арыыахха дьон эттибин киллэрэбин. Аудио-визуальной технической базаны тэрийэн, кэнчээри ыччаппытын кытта үлэлэһиэбин. Баҕалаах оҕолор бааллар эбит. Инникитин киинэ эйгэтигэр каадырынан да хаачылыгыга хамсааһын тахсыа этэ. Оттон киинэни көрөөччүлэргэ болҕомботун эмиэ ууран, кинилэр сылдьалларыгар махтанан туран, Култуура сылынан саҕа экраны туруорсабын. «Айыллаан» экранна 2013 сыллаахха турбута, эргэрдэ.

Валентина Романова-Чыскайрай:

«Быйыл мин 55 саапын туолар үбүлүөйдээх сылым. Алтынныга улахан кэнсиэрбин тэрийиэхтээхпин.

Ол кэнниттэн «Лена» киинэ тыйаатырыгар бэйэм оонньообут киинэлэрбин сэргэ, бэйэм туппун документальной киинэлэр көстүөхтэрэ. Ону дойдубар Чурапчыга аҕалан эмиэ көрдөрүөхпүн баҕарабын. Чурапчыбыт туһунан киинэ уһуллар түгэнигэр артыыс быһыытынан оонньоурга, устуудьуйа аһыллар түгэнигэр маастар-кылаас ытарга бэлэммин.

Сандал Байшев: «Чурапчы дьонугар

өрүү күүс-көмө, өйөбүл буоларгытыгар махтанабын. Устуудьуйа тэриллэрэ инникигэ харды буолуо этэ. Киинэни устааччылар бэлэм устуудьуйага кэлэн устан, онгортон, улууспутугар үп-харчы киллэрэн барыахтарын сөп.

Ярослав Лебедев:

«Устуудьуйа тэрилиннэбинэ, оҕолору кытта тэттик киинэлэри устуохха сөп. Ити мин биир баҕа санаам. Манна үлэли сылдьан, 7 сизэрийэни устубутум, ол эрээри төлөпүөтүгэ буолан, хаачыстыбата мөлтөх этэ. Үчүгэй устуудьуйа уһуллубут киинэни атыылаахха да сөп.

Алексей Михайлов:

«Бүгүн Чурапчы киинэтин туһунан историяны истэн, көрөн киинэ тутуннум. Инникитин биригэ үлэлэһэргэ бэлэммин, саҕалааһын баар. Оҕолорбутун, эдэр ыччаппытын киинэҕэ сыһыарарга үлэлэһиэбин.

Киинэ бэтэрээннэрэ үйэтиги үлэтин туруорсаллар, кинилэртэн интервью ылан, киинэ историятын устан хаалларар дьонун кылаат буолуон эттилэр. Үлэлээн ааспыт сылларын ахтан-санаан аастылар. «Айыллаан» сынһалан киинигэр кинилэргэ аналлаах истиэндэ баар буолуон баҕаралларын эттилэр.

Дьокуускайтан кэлбит ыалдьыттар бары «хаһан даҕаны, ханна даҕаны маннык анаан-минээн, Киинэ күннэрин онгорботохторо, Чурапчыбыт дьон-сэргэтэ бастакы саҕалааһыны тэрийдигит» дьон махтана-астына бэлиэтээтилэр.

Дьокуускайтан кэлбит ыалдьыттар бары «хаһан даҕаны, ханна даҕаны маннык анаан-минээн, Киинэ күннэрин онгорботохторо, Чурапчыбыт дьон-сэргэтэ бастакы саҕалааһыны тэрийдигит» дьон махтана-астына бэлиэтээтилэр.

Социальной хантараак үгүс киһи олоҕун тупсарда

Тирэх. Быйылгыттан Судаарыстыбаннай көмөнү ылыы усулуобуйата кэнгээтэ

Марфа ПЕТРОВА

Саха сиригэр уонна Арасыйаҕа дохуоттара намыһах ыалларга уонна гражданнарга социальной хантараак быһытынан судаарыстыба өйөбүлэ сылын аайы көрүллэр.

Бу үп-харчы бэйэ дьыалатын тэринэн, эбии дохуот киллэринэн, олохторун тупсаралларыгар ананан бэриллэр. Быйылгыттан, кулун тутар 6 күнүттэн СӨ 73 №-дээх уураабынан кэккэ уларыһылар киридилэр. Бу туһунан сийилии улуустаабы социальной харалта төлөбүрдэри аныыр отделын салайааччыта Ольга Баишева сырдатта.

○ ○ ○ Чурапчы улуугар 2025 сылга тийинэн олоруу алын кээмэйгэр тийбэт дохуоттаах ыаллар уонна аһаардас дьон эбии дохуот киллэринэр сыллаах бэйэ дьыалатын тэринэллэригэр, ону сэргэ араас уустук түгэнгэ түбэспит дьоммутугар 25 мөл. кэрингэ суумалаах көмө оҥоһулунна. Манан туһанарга сүрүн ирдэбиллэн Саха сиригэр олорор дьон буолуохтаахтар уонна дохуоттара тийинэн олоруу алын кээмэйгиттэн кыра буолуохтаах.

Быйылгыттан социальной хантараагы түһэрсии усулуобуйата кэнгээн, 7 хайысханан көрүллэр буолла. Ол курдук:

1. Үлэ көрдөөһүнэ

Үлэ көрдөөһүнүгэр 9 ыйга диэри социальной хантараак

түһэрсиллэр. Бэриллэр суума кээмэйэ 2026 сыл тийинэн олоруу алын кээмэйгиттэн олоҕуран төлөнөр. Дьарыктаах буолуу киинигэр учуокка турара ирдэнэр. Үлэ көрдөөһүнүн сүрүн сыалынан үлэтэ суох киһи үлэлээх буолуутун ситиһи буолар.

Бу этиллэр хайысхаҕа хантараак түһэрситит киһиэхэ тийинэн олоруу алын кээмэйэ биир ый көмө быһытынан төлөнөр;

Үлэ көрдүүр киһи анал үөрэбэ суох түгэнигэр, кылгас куурустары аһаарыгар 30 000 солк. диэри үөрэбин төлөбүрү төлөнөр. Үөрэнэр кэмигэр стипендияй быһытынан 0,5 тийинэн олоруу кээмэйэ (салгыы ВПМ) төлөнөр (14013,00). Үөрэни болдьоҕо 3 ыйтан уһо суохтаах.

Үлэтэ суох киһи үлэбэ кириэн иннинэ, тэрилтэбэ стажировканы аһаар кэмигэр, киһиэхэ хамнас төлөөбүтүн МРОТ кээмэйинэн, тэрилтэбэ 3 ый устата толуйулар. Онтон салгыы бу киһи бастайааннай үлэбэ киридэбинэ, 3 ый устата ВПМ төлөнөр (30549 солк).

2. Бэйэ дьыалатын тэринии (өнгөнү онорооччулар, урбаанньыттар)

Бэйэ дьыалатын тэриниигэ социальной хантараак болдьоҕо 12 ыйга түһэрсиллэр. Көрүллэр өнгө кээмэйэ 500 тыһ. солк. диэри буолуон сөп. Сүрүн ирдэбиллэн нолуогабай сулууспаҕа урбаанньыт эбэтэр бэйэ дьарыктаах быһытынан ре-

гистрацияланыахтаах. Бэйэ дьыалатын тэриниигэ нэһилиэнньэбэ өнгөнү оноруу эбэтэр бэйэ онорон таһаарар бордууксуйаны атыылааһын киирэр. Эбии куурустарга үөрэнэргэ анаан 30000 солк. төлөнүөн сөп. Үөрэни болдьоҕо – 3 ый.

3. Тус кэтэх хаһаайыстыбатын тэринии, сайыннарыы

Көрүллэр көмө кээмэйэ быйыл эмиэ 500 тыһ. солк. диэри буолла. Эбии куурустарга үөрэни эмиэ төлөнөр. Үөрэни болдьоҕо – 3 ый.

Социальной хантараак баттаһан баран, бэйэ дьарыктаах быһытынан регистрациялана ирдэнэр. Кэтэх хаһаайыстыбаны тэриниигэ киирсэллэр: сибиинньэ, куурусса у.д.а кэтэх хаһаайыстыба кыыллары иити, үүнэи, оҕуруот астарын үүнэри, сүөһү-сылгы атыылаһы. Сүөһүнү-сылгыны иитиигэ туһанар буолаахтарына, хайаан да бас билэр эбэтэр арендаҕа оҥоһуллубут анал сирдээх буолуохтаахтар.

4. Уустук түгэнгэ түбэспит ыалларга эбэтэр соботох олоһор гражданнарга

Бу хайысхаҕа быйыл уларыһылар киирэн, таһаар-сап, эмг-томп уонна оҕо уһууааныгар сылдьарыгар, оскуолаҕа үөрэнэригэр туттулар малларын атыылаһыга, ону сэргэ

арыгыттан эмтэнэргэ анаан социальной хантараак түһэрсиллэр. Хантараак болдьоҕо 1-4 ыйга диэри түһэрсиллэр.

5. «Теплый дом» анал хайысха

Бу санга хайысханан учуокка турар оҕолоох – кыра дохуоттаах дьиэ кэргэттэр уонна соботох олоһор кырдыаҕастар уот ситимин уонна оһох өрөмүөннэллэригэр анаан туһаналлар. Олохтоох дьаһалтаттан мэктиэ суруктаах буолуохтаахтар.

6. Доруобуйаларынан хааччахтаах дьонго

Бу хайысхаҕа үлэлиир кыахтаах доруобуйатынан хааччахтаах киһи сайаапка түһэрэр. Манна хапсарга дохуот аабыта 1,5 тийинэн олоруу алын кээмэйэ – 42039,00. Сүрүн ирдэбиллэн үөрэхтээгин туоһулуур докумуоннаах, биисинэс былааннаах буолуохтаах. Хантараагы эмиэ 12 ыйга баттаһаллар. Көмө кээмэйэ 400 тыһ. солк. диэри тэнгэнэр. Бу бэйэ дьыалатын арыныыга эбэтэр кэтэх хаһаайыстыбаны тэриниигэ бэриллэр. Урбаанньыт эбэтэр бэйэ дьарыктаах быһытынан регистрациялана ирдэнэр.

7. Анал байыаннай дьайыы кыттылаахтарыгар

Биир сүрүн уларыһынан, анал байыаннай дьайыттан кэлбит бэтэрээннэргэ бастайааннай үлэлээх, дохуоттаах буолалларын туһугар, социальной хантараагынан тус дьыалаларын арыналларыгар судаарыстыбаттан өйөбүл көрүллэр буолла. Социальной хантараак үбэ – тус сыллаах. Көмөнү ылыан бадалаах киһи дьарыктаах буолуу киинигэр учуокка турар буолуохтаах. Маны таһынан бэтэрээн, бастаан, «Защитники Отечества» пуонда филиалыттан мэктиэ сурук ылыахтаах. Ону сэргэ биисинэс-былааннаах буолуохтаах. Маны толорууга «Мой бизнес» киин босхо көмөлөһөр. Бу хайысха бэйэ дьыалатын тэриниигэ эрэ туһаайылар, кэтэх хаһаайыстыбаҕа бэриллибэт.

Чурапчы улуугар 2026 сылга уопсайа 87 квотаҕа 21,5 мөл. кэрингэ үп көрүллэн, күн бүгүн былааннаах үлэ ытылла турар. Бэйэ дьыалатын уонна кэтэх хаһаайыстыбаны тэриниигэ докумуон туттарбыт дьон анал тест толороллор. Ону аастахтарына, салгыы улуус хамыһыатыгар бырайыактарын көмүскүүллэр. Оттон кыайан ааспатахтарына, «Мой бизнес» киин нөнгө анал үөрэххэ үөрэнэн, сэртификэт ылан, иккитээн кыттар кыахтаахтар.

Бэлиэтээн эттэххэ, бу тирэх социальной көмө Дойду бэрэсидьиэнэ Владимир Путин көрүлээһининэн «Дьиэ кэргэн» национальной бырайыак чэрчитинэн тэтимнээхтик үлэлиир.

Сэргэх дьаһал. Чурапчыга маастардар форумнара ытылынна

Наталья СИБИРЯКОВА

Муус устар 1 күнүгэр И.Винокуров аатынан "Айылгы" норуот айымньытын дьэтигэр уран тарбахтаахтар, көмүс илиилээхтэр, маастардар форумнара ытылынна.

Тэрээһини "Ай" норуодунай устуудьуа салайааччыта Айылгы Пинигина иилээн-садалаан ытта. Манна маастардары таһынан, нэһилиэк кулууптарын дириэктэрдэрэ, уус-уран салайааччылара муһунулар.

Бэлиэтээн эттэххэ, быйыл биллэриллэбит өрөспүүбүлүкэбэ Култуура, улууспутугар Олохтоох онорон таһаарыы сыла аһаардас тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэригэр, урбаанньыттарга эрэ буолбакка, норуот маастардарыгар эмиэ быһаччы сыһыаннаах. Кинилэр саха төрүт

үгэстэрин ингэринэн сылдьар, илиилэрин сылааһынан, сатабылларынан араас оҥоһуктары айан-тутан, онорон таһаарар чулуу дьоммут буолаллар. Онон быйыл улууспутугар маастардар ассоциациялара тэриллэбитэ тоҕоостоох. Ассоциация

салайааччытынан Таисия Брызгаева ананан, кэнсиэпсийэтэ оҥоһуллан, дьэ, үлэтин садалаан эрэр. Бу форумна ол туһунан информацияны култуура управлениетын начаалынньыгы солбуйааччы Сусанна Дьячкова билиһиннэрдэ.

Кэнсиэпсийэтэ 2026-2028 сылларга үлэ торума былааннаан кирибит. Холубур, быйыл ыам ыйыгар ытыллыахтаах "Сайын fest" биир улахан былаааккатынан маастардар киэнэ буолар күүтүллэр. Оно хас биридди нэһилиэк уран тарбахтаахтара бэйэлэрин араас матырыйаалынан сувенир оҥоһуктары адалан туруоруохтара, ону анал хамыһыыа көрөн, бастыггары талан, улууспут "Чурапчыттан чочуллан..." бренд оҥоһууга буолуохтаах. Ол эбэтэр бу талылыбыт оҥоһуктар элбэх ахсаанынан оҥоһуллан, саҕа "Кытыл" эко-пааркаҕа атылланар кыахтаныахтара, атын сиртэн Чурапчыбытын көрө-истэ кэлбит дьонго, ыалдьыттарга өйдөбүннүк бэлэх буоларга туттулуохтара. "Нэһилиэктэр уран тарбахтаах, талааннаах дьоннотун, маастардаргытын ааттарын-суолларын, дьарык-

тарын, ситиһиилэрин сурукка киллэрин. Холубур, аһыах сыллаабыга оҥоһуллубут испиһэгинэн 480-тан таһа дьон баара, билгин бу маастардарбыт кэккэлэрэ өссө хаҥаабыта саарбаҕа суох",—диэн Сусанна Дмитриевна тоһоҕолоото. Өссө биир бэлиэ түгэнинэн кини 2027 сылга буолуохтаах "Ай" норуодунай устуудьуа 60 сыллаах үбүлүөйэ буоларын бэлиэтээтэ. Бу чэрчитинэн улахан кинигэ таһаара былааннаанар.

Форумна кэнсиэпсийэ эрэ тула буолбакка, уопсай үлэ сүннүнэн кэпсэти тэрилиннэ, нэһилиэктэн кэлбит бэрэстэбииттэллэр эмиэ санааларын эттилэр, интэриэһиргиир ыйытыларын биэрэн хоруйдары иһиттилэр.

Видеоу бу сизгэнэн киирэн көрүң

Чурапчы улууһугар киинэ сайдыытын устуоруйата

Устуоруйа чахчылары. Чурапчы улууһугар киинэ устуоруйата 1930-с сыллартан сабаланаан, үгүс көлүөнэ дьон сыралаах үлэтинэн сайдан кэлбитэ

Бастакы хардылар уонна сэри сыллара

1930 сыллаахха улууска бастакы саната суох киинэ көрдөрүлүбүтэ. Оччолорго бастайааннай киноустановкалар суох буолан, Дьокуускайтан инженер Владимир Давыдович Бочкин кэлэн көрдөрө. 1939 сыл күһүнүгэр бастакы киноустановка үлэҕэ кирибитэ. 1940 сыллаахха оройуонга аан магнай киинэ отдела тэриллибитэ.

Сэри уонна сэри кэнни-нээҕи сыллар киинэ үлэһиттэригэр олус ыарахан этилэр. Сэри бэтэрээнэ Алексей Трофимович Макаров ахтыгынан, 1944 сыллаахха Ытык Күөлгэ киномеханиктар куурустарын бүтэрэн, Чурапчыга анал аппараттаах кэлбит. Ол кэмгэ киинэни нэһиликтэринэн кэрийэн көрдөрүү — сүрдээх уустук, муннаах үлэ этэ. Бааһырбыт илиилээх Алексей Трофимович, Ыйга оройуон аңаарын кэрийэн, оҕус эбэтэр ат көлүнэн киинэни тийээн үлэһирэ. Кини 1945 сыллаахха Дьокуускайга сагарар киинэни көрдөрүү куурустарыгар үөрэнэн, 1947–1949 сылларга оройуонга старшай киномеханигынан үлэлээбитэ, өрөспүүбүлүкэтээҕи Бочуот дуоскатыгар кирибитэ.

Үлэ бэтэрээннэрин кылаата

Киинэ устуоруйатыгар сэри кыттылааба, ССРС кинематографиятын туйгуна **Алексей Дмитриевич Картузов** аата киэнник биллэр. Кини сэри кэнниттэн дойдутугар эргилэн, олоҕун киинэ эйгэтигэр анаабыта. 1953 сылтан Хатылыга киномеханигынан үлэлээн, кэлин киинэ аппаратураларын өрөмүөннүүр маастарынан 23 сыл үлэлээбитэ.

Сайды уонна тэрilli

Чурапчы улууһугар киинэ эйгэтэ 1950 сыллартан ыла, күүскэ сайдыбыта. 1951 сыллаахха кинофикация отдела тэрilliэн, начаалынньыгынан Екатерина Иннокентьевна Окоемова, кэлин Василий Прокопьевич Гуляев аналлыктара. 1953 сылтан киноустановкалар ахсааннара эбиллэн, оройуонга барыта 7 киноустановка үлэһир буолбута.

Николай Петрович Кондратьев ахтыгынан, оччолорго уот суох буолан, уот биэрэр мотуордары, бэнсиини, киинэ лицензияларын оҕуһунан уонна

атынан тийээн, нэһиликтэринэн кэрийэн үлэһир этилэр. Ити үлэҕэ Николай Петровичтын Василий Иванович Яковлев бииргэ сылдыһыпта.

1953 сыллаахха Аллараа Халыма улууһугар Николай Петрович Чурапчыга култуура уонна кинофикация отделларыгар салайааччынан аналлыкта. 1953 сыллаахха эрэ улуус үрдүнэн 357 сеанс көрдөрүлүбүт, 45 832 көрөөччү хабыллыбыт. 1959 сыллаахха Николай Кондратьевтан эстафетаны киинэ техникумун бүтэрбит Егор Михайлович Гуляев ылбыта. Ол кэмнэргэ киинэ үлэти култуура дьизэлэрин кытта алтыһан, өссө кэнээбитэ. 1958 сыллаахха сана көһө сылдыар аҕыс киноустановка тэриллибитэ.

Киинэ эйгэтин килбиэннээх үлэһиттэринэн киэн туттабыт:

• **Василий Иванович Яковлев** 1949 сылтан үлэлээн, 35 сылын киинэ эйгэтигэр анаабыт. ССРС кинематографиятын туйгуна, үлэ, тыыл уонна киинэ бэтэрээнэ. Кини кыһынгы тымныны, ыарахан суоллары аахсыбакка, 20-30 км айаннаан сорукутаах үлэтин ситиһэрэ. Киинэ ис хоһоонун сахалыы тылбаастаан көрөөччүлэргэ тиэрдэрэ.

• **Семен Семенович Борисов** — Арыылаахтан төрүттээх, 38 сыл тухары киинэҕэ үлэлээбит. ССРС кинематографиятын туйгуна, киинэ бэтэрээнэ, коммунистическай үлэ удаарынньыга.

• **Екатерина Еремеевна Дьячковская** — СӨ култуура-тын туйгуна. Кассир-билетеруна сабаланаан, киномеханика уонна култуура отделын сэбиэдиссэин солбуйааччытыгар тийэ үүнэн тахсыбыта.

• **Афанасий Алексеевич Сивцев** 1966 сыллаахха Чурапчыга кэлэн, 1973 сылга диэри, райсэбиэккэ култуура отделын сэбиэдиссэинэн 7 сыл кэрингэ үлэлээбитэ.

13 сыл тухары култуура эйгэтигэр, ити иһигэр 11 сыл оройуоннааҕы култуура отделын сэбиэдиссэинэн таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Афанасий Сивцев оройуоннааҕы киинэ ситимин дириэксийэтин дириэктэринэн, улуус дьаһалтатын кинофикация отделын сэбиэдиссэинэн уонна улуустааҕы киновидеотехкиин судаарыстыбаннай тэрilliэттин дириэктэринэн өр сылларга — 21 сыл салайан, ситиһилээхтик үлэлээбитэ.

Ону таһынан, **Алексей Трофимович Макаров**, **Илья Петрович Максимов**, **Егор Дмитриевич Картузов**, **Дмитрий Дмитриевич Ноев**, **Егор Петрович Харитонов**, **Василий Петрович Михайлов** курдук киинэ үлэһиттэрэ оройуонга киинэ сайдытыгар сүдү кы-

лааттарын киллэрбиттэрэ.

Улууска киинэ сайдыыта 1961 сылга оройуон 18 киноустановкага этэ. 1963 сыллаахха Таатта уонна Чурапчы оройуоннара холбоһон, уопсайа 35 стационарнай, 25 көһө сылдыар установкамыттара. Ити сыл Мындааайы киномеханига Дмитрий Иванович Ноев ССРС Бочуотунай грамотатынан наҕараадаламмыта.

Киинэ үлэһиттэрин сүрүн сорукутара — тыа сириин үлэһиттэрин 100% киинэнэн хабыы этэ. Ол туһугар кинилэр кыра дэриэбинэлэргэ, ыраах производственной участкаларга баһаарынай ирдэбилгэ эппиэттир будкалары онорор үгэстэммиттэрэ. Контроллера уонна кассира суох үлэһити, кинофестиваллары, лекторийдары, көрөөччүлэр кэмпириэнсийэлэрин тэрийии — киинэ үлэтин суолун-иһин туттаах өрүттэрэ этилэр.

Киинэ эйгэтэ — култуура салгыы сайдытыгар олус улахан суолталаах: **Афанасий Алексеевич Сивцев** салайар кэмигэр, ырыынак уустук кэмнэригэр, оройуоннааҕы киинэ тэрilliэтэ бэйэтин кыаҕын харыстаан, норуokka киинэ устуубатын тиэрдиигэ үрдүкү таһымна үлэһирин хааччыйбыта.

1983 сыл ахсынньытыттан ыла, оройуоннааҕы киинэ ситимин салайааччытынан **Афанасий Алексеевич Сивцев** ананар.

1991 сылтан олоххо кирибит ырыынак сыһыаннаһыллара, экономика уларыытыта киинэ үлэтигэр эмиз улахан сорукутара туруорбута.

Кини 1993 сылтан 2001 сылга диэри култуура управлениетын иһинэн кинофикация отделын сэбиэдиссэинэн үлэлээбитэ.

Ырыынак уустуктарын туруур суол: Ааспыт үйэ 90-с сыллара сабаланылларыгар экономика бары салааларыгар "ыарахан ырыынак" кириитэ киинэ эйгэтигэр улахан охсууну онорбута. Оннук ыарахан балаһыанньага **Афанасий Алексеевич** иннигэр киинэ установкаларын, үлэһиттэр каадырдарын харыстаан хаалы уонна тэрilliэни үлэһир турукка хааллары сорука турбута.

Салайааччы сыралаах үлэтин түмүгэр:

• Киинэ эйгэтэ улууска толору хааччыллылаах, 24 сиргэ киинэ-видео установкалар үлэһиллэр.

• Үлэһиттэр уопсай ахсааннара 40 киһиэхэ тийэ, ырыынак иннинээҕи таһымнарын сүннүнэн хааллары ситиһиллэр.

Афанасий Алексеевич кинэ үлэтин көмүскээн, элбэх мунһахтарга тыл эппитэ, хаһыаттарга суруйбута уонна Чурапчы

улуһун үлэтин уопут быһыытынан өрөспүүбүлүкэҕэ тарҕаппыта. Кини үлэтэ сыаналанан:

• «Бастын үлэлээх сэбиэдиссэй», «Бастын үлэлээх дириэктэр» ааттар.

• Бүтүн Россиятааҕы киинэ үлэһиттэрин сийэһигэр дэлэҕэт (1991 с.).

• «Россия кинематографияһын Бочуоттаах үлэһитэ» аат уонна СӨ киинэтин бэтэрээнэ.

Афанасий Алексеевич үлэһиттэрин сылларыгар Чурапчы улуһугар киинэ эйгэтэ XXI үйэ аныгы техникскай ирдэбилгэр сөп түбөһөн үлэһир кыахтанна. Кини этэринэн, култуура уонна киинэ үлэтэ — олоҕун аргыһа буолан кэллилэр.

2000 сыллар сабаланылларыгар, киинэни көрдөрүү тохтоон хаалбакка, улууспутугар **Петр Гаврильевич Оконешников** «Сахафильм» тэрilliэни кытары дуоҕабардаһан, нэһиликтэргэ көһө сылдыан көрдөрө. Нэһиликтэргэ бастакынан 3Д киинэлэри көрдөрбүтэ.

Сэбиэскэй сойуус кэмнээҕи киноиндустрия ыһыллыбытын кэнниттэн

Чурапчы улуһугар бастакынан «Куйаар» хааччахтамыт эппиэтинэстээх тэрilliэ, тэрийэччилэр: **Алена Пестрякова**, **Сардана Попова**, **Светлана Новгородова**, **Инна Новгородова** төрөөбүт дойдularын дьонугар-сэргэтигэр анаан, 2013 сыллаахха олунньу 14 күнүгэр «Айыллаан» култуура киинигэр киинэ тыйаатырын арыйыттарта. Манна Дьокуускай куорат «Лена» киинэ тыйаатырын дириэктэрин солбуйааччы **Георгий Николаев**, бырайыак куратора, күүс-көмө буолан саҕа сабаланыһы улаханньык өйөөбүтэ. Кэнсиэр саалатын киинэ саалатыгар кубулуларга сүңкэн үлэни ыппыттарга, киинэ көрдөрө саҕа оборуодованиены туруорбуттара. Салайааччынан **Инна Новгородова**, администраторунан **Анна Слепцова**, бузаалтырынан **Екатерина Седалищева** 4 сыл устата таһаарылаахтык үлэлээн кэлбиттэрэ. Киинэни проаккака ыларга «Волт Дисней», «XX век Фокс», «ЦПШ», «ЮПИ», «Каро» курдук улахан киинэ хампааньаларын кытары быһаччы үлэлэһиллэрэ. Саҕа тахсыбыт киинэлэри Чурапчы олохтоохторо киин куораттары кытта тэнгэ көрөр буолбуттара. «Айыллаан» култуура киини дьизэтэ 2017 сыллаахха хаптаалынай өрөмүөнгэ сабыллар буолан «Куйаар» киинэ тыйаатыра үлэтин тохтоппута.

2017 сыл бүтүүтүгэр «Айыллаан» олохтоох көбүлээһини өйүүр бырагыраама үбүлээһининэн өрөмүөннэнэн, сагалы тыһыннанан, үлэ сабаламмыта. Россиятааҕы киинэ сайдыытын өйүүр пуонда көмөтүнэн, 2018 сыл, муус устар 1 күнүгэр толору хааччыллылаах, аныгы олох ирдэбилигэр эппиэттир 160 миэстэлээх киинэ саалата бастакы киинэтин көрдөрбүтэ. Бу күн «Кэрэл» дьин Саха киинэтин нэһилиэнньэҕэ босхо көрдөрбүттэрэ. «Якутская киносеть» тэрilliэни кытта дуоҕабар баттаһан, саҕа тахсар киинэлэри бу тэрilliэ нөһүө ылар буолбута. Киинэ саалатыгар администратор-кассирынан **Анна Петрова**, операторуна **Ньургун Капитонов** уонна **Андрей Илларионов** ананан үлэлээбиттэрэ. Кэлин 2022 сылтан ыччат култуурунай тэрilliэннэргэ сылдыарын өйүүр бырагыраама «Пушкин каартата» Чурапчы улуһугар бастакынан «Айыллаан» киинэ саалатыгар кирибитэ. 2023 сылтан «Айыллаан» култуура киини атын тэрilliэннэригэр бу каартанан эдэр дьон сылдыар кыахтаммыттара.

Саҕа кэмгэ үлэ хайысхата

Чурапчы улуһа киинэ устуубатын өрүү үрдүктүк сыаналаан кэлбитэ. Улууска киинэни көрдөрүү уонна дьонус-сэргэни култуурунай сырдатты үлэтэ ааспыт үйэттэн сабаланаан, бүтүн саҕа таһымна тахсан үлэһити турар. Чурапчы улуһугар 7 нэһиликкэ киинэ саалата бу кэнники сылларга арыллан үлэһити турар.

2023 сылтан ыла, Сахабыт сиригэр киинэ индустриятыгар улахан уларыыһылар буоллулар. Ол курдук, омук дойдularын киинэлэрэ прокаттан тахсан, киинэ эйгэтигэр улахан охсуу сабаламмыта. Ол сабыдыалынан киинэ эйгэтигэр харгыстар тахсан, «Айыллаан» киинэ тыйаатыра 2023 сылтан «Сахафильм» киинэ тэрilliэтин кытта дуоҕабар түһэрсэн, күн бүтүн үлэһити турар.

Чурапчы улуһугар сэри кэмнэригэр сабаланаан, дьонсэргэ өйүн-санаатын сайыннарыыга, кэрэ эйгэҕэ уһуйууга, сырдыкка-кэрэҕэ талаһалларыгар туһуламмыт киинэ сайдыытын устуоруйата итинник. Бу эйгэҕэ бэринилээхтик үлэлээбит дьон үтүө холобурдара билигин дириг махтаһынан, ытыктабылынан ахтыллар.

Снежана Титова.

Үөскээбит модьобобут туһунан санаа

Суруйааччы публицистиката. Саха аал уотун хайдах күөдүппүтэй?!

Салгыыта.

Иннин хаһыат 9, 10, 11-с №-гэр кер.

Ити курдук, эргитэн өйдөөн-санаан көрдөхпүнэ – барыта олох эргиринэн кэлэн иһэр. Ол үөрдэр даҕаны, дыксин-нэрэр даҕаны өрүттэрдээх. Аныгы үйэбит «куһаҥан дьалыга» элбэх. Олортон саамай кутталлаахтарынан, мин санаабар, төрөөбүт сахалы тылбыт тылбыллыах курдук буолан иһэр. Ийэ тылбыт сүтүө дии санаатахпына сүрэх ыалдьар, санаа алдьанар. Судаарыстыба урут-уруккуттан сахалы сурунаал, кинигэ, хаһыат тахсарын боппотоҕо, радио, телевидение үлэлээһинин – ийэ тылыннан саҕарыны өйүүр! Ол үрдүнэн төрөөбүт тылбытыннан саҕарааччы аҕыйаан иһэрин, дьон хаһыаты, сурунаалы аахпат буолан иһэллэрэ биллэр буолла. Ити саха интеллигенциятын, суруйааччыларын, учуонайдарын диригинник долгутар. Убайым кэриэтэ саныыр киһим, норуодунай суруйааччы, норуотун дьылбатын туһунан санаатын ноотун толору кизбинэн эппит «Дьылҕам мизэн» диэн кэлэр көлүөнэҕэ анаан суруйбут кинигэлээх Василий Семенович Яковлев-Далан «Литература диэн норуот дууһата, кини кута-сүрө. Ол кут-сүр, ол дууһа көттөбүнэ хайдах буолуохпутун сөбүй? Литературата суох норуот тыла суохха тэнгэһэр, тыла суох норуот – норуот аатыттан ааһар», – диэн сэрэтэр, куттал улам-улам чугаһаан иһэриттэн дыксинэрин мээһэҕэ эппэтэх буолуохтаах.

Сайдыы, балыскан сайдыы, икки өрүт өрөһүмтэтэ суох түргэнник кэлэр. Бэйэ эрэ интэриһин өрө тутуу күүһүрэр. Иһин тот буолан баран, төрөөбүт тыла суох буолан хаалы алдьархайыгар түбэһиэхпитин сөп. Дьэ, бу манньк балаһанньаҕа өрү-

һүнэр суолбут биир – бүгүнгү улуустардаагы дьоммут-сэргэбит – сахалы олох онкулун ыһыктыбакка, ону байытан-тайытан олорууну диригинник өйдөөн сүрэхтэринэн-быардарынан ылыннахтарына, билигин тосхоллоро оннук, саха норуотун улуу дьоло буолуо этэ! Үлэ барар, үгэстэр тилинилэр, биһирэнилэр, тэнийэн эрэллэр. Ити үөрдэр, санааны бөҕөрөтөр.

Бүгүнгү эдэркээн сахаларга, ыччат дьонго, туһаайан биир суол санаабын этиэх этим: норуоккутун аһынын, кини аатын-суолун үрдэттин, үйэлэр араас кэмнэрин күһэйиилэрин эр хааннаахтык тулуйбут төрүттэрдээх саха дьонубут диэн санааны сүрэхпитигэр-быарбытыгар ингэринин, ону таба өйдөөһүн уонна өйдөтүү суолугар турунун! Алгыс тылым мизэн итинник!

Аал уотун күөдүтэн-сандаардан, олобун-дьаһаҕын өйдөөн сахабыт норуота кыһал-жалаах күннэри-дьыллары, араас мүнүлгэннэри туораан, норуот быһыытынан көмүскэнэн, биллэн-көстөн 21-с үйэбит аанын эрчимнээхтик аһа баттаатаҕа!!!

Норуот буолбут историябыт быстыспат сорҕотунан, тыыннаах буолуубут төрдүнэн буолбут – оттук маһы булууну сында-далҕаннаах эпопеятын түн былыргыттан кыайа-хото тутан, билигин олохпут-дьаһахпыт модьобобуттар тийиэ, тыыннаах буолар туһугар туруулаһытын кэрэһэлиир документальнай киинэ-эпопеяны олохсугар буоллар, хайдахтаах улуу махталлаах норуот буоларбытын аан дойдуну бары норуоттарыгар көрдөрүөхпүтүн сөп этэ диэн санааны этиэхпин баҕарабын. Ол буолуо этэ – түн былыргы өбүгэлэрибитигэр махтаныбыт,

кинилэр үгөлөрүн-өнгөлөрүн билинибит көстүүтүнэн дии саныбын.

Билигин даҕаны оҕус сүөһү баар, соруннаах көстүүн сөп. Ол оҕус, мин санаабар, хара эриэн буолуохтаах, саха төрүт өйдөбүлүттэн таһааран этэбин.

Артыыс киһи чомпой бэргэлээх, сүгэ кыбынылаах, былыргылы таһаастаах буолуон сөп этэ. Кини үүнэн турар тиит маһы эргийэ хаама сылдьан, саха былыргы алгыһын ылыан сөп. Оннук алгыстар саха фольклоругар бааллар. Ити курдук тиити эргийэ сылдьан хаарын тэпсэн, чигдитэн эрэ баран, ытыһыгар силлээт, маһын кэрдэн киирэн барар, бэйэтин диэки өттүн үрдүк соҕустук, суулларар өттүн намыһах соҕустук олуктуур... тиит сууллубутун кэннэ, сынньана таарыйа, удьурҕай хамсатын холтуунуттан ороон, саппыйалаах табааҕар уган ылар уонна эрбэтинэн ыга баттаан чингэтэр, ол кэнниттэн хамсатыгар кыаны (ол аата сымнаҕас от сүүмэтин) симэр уонна чокуур тааһы сырдырҕаччы охсон уот ылар. Наһыллык, холкутук, сыныктырдык туттан олорон, табаҕын тардан бусхатар, буруотун сүр миннигэстик үрэн кэбиһэ-кэбиһэ көхсүн этитэр...

Табахтаан бүтэригэр хамсатын этэрбэһин сототугар охсон тобуруҕар уонна тобуруттан тардыстан туран кэлэр... Охторбут куруна тиитин мутуктуур, онтун биир сиргэ чөмчөччү мунньар. Ол кэнниттэн маһы быһыта сынньан өлүүкэ-өлүүкэ үөрээстиир. Дьэ уонна оҕуһун аҕалан, сыраҕатыгар тийэр, онтун өтүү быанан сыраҕа ылаҕар эрийэ көтөн кэлгийэр. Оҕуһун чурумчутун быатыттан сизтэн, кэлбит суолугар киллэрэр. Ол кэнниттэн оҕуһун миинэн, сайдыыр. Ити курдук айаннаан туруорбах балаҕаныгар аҕалар, мас мастыыр анал-

лаах сиригэр тиэрдэн, сүөкүүр... Оҕуһун булгутар. Кыбыыга киллэрэн от бизэрэр... ол кэнниттэн чэйдии киирэр.

Тийээн аҕалбыт маһын биир-биир сүгэнэн уһун соҕус хардаҕас буоларын курдук быһыта сынньар уонна ол кэрчиктэри үөстэринэн хайыта охсон тэлэкэлээн кэбиһэр... Сөбүгэр уһун хардаҕастары таһаарар уонна онтун чөмөхтөөн, чөмчөтөн кэбиһэр. Бүтэригэр балаҕаныгар биир көтөх курунах маһы киллэрэн көмүлүүккэ симэр, мас умайан чачыгырыты түһэр... Балаҕан иһэ сандаарар-күндээрэр... артыыс киһи хас хамсанытын, туттунуутун хаптыгытын оператордар көтүп-лэккэ аппаратынан устан «сырылатан» иһэллэр. Быһа холоон эттэхпинэ, сити курдук сценарийдаан документальнай киинэҕэ уһулар дэлэ үчүгэй буолуо этэ дуо?! Ити мин быһа холоон этэрбин идэлээх дьоннор өссө үчүгэйдик сайыннарыахтарын сөп этэ! Ити барыта – саха былыргы олобун күөнүгэр уһулуон сөп этэ...

Мин бу иннинэ саха аал уотун күөдүтүүтүн бары этабын (түһүмэтин) санаппыт түгэннэрибин көрдөрөр кыһал-ҕа тирээн кэлэр. Ону болҕойор наада. Кэлинни сүһүөх оттор маһы бэлэмнээһин эпопеятын итэҕэтиллээхтик көрдөрөр туһуттан – араас кэмнэрдээҕи кинохроникалары, хуудоһун-нуктар уруһуйдарын (олор баар буоллахтарына), кэлинни кэм күргүөмнээх субуотунньуктарын хаартыскаларга түһэриллибиттерин, кинохроникаларга хаалбытын, биирдиилээн тэрилтэлэр, дьоннор кичэллээхтик ууруна сылдьар матырыяалларын түмэн – саха түн былыргыттан – 21-с үйэбитигэр айылҕа гааһын туһунан олохпут-дьаһахпыт эй-

гитигэр аҕалан, сиһилии кэпсээн-көрдөрөн бизэрэбит буоллар, дэлэлээх үчүгэй буолуо этэ дуо?! Итиннээх – Сахабыт сириг дойдуну үөһүнээҕи уонна хотугу эйгэтин дьонун оттук маһы бэлэмнээһиннэрин тиһиликтэрин холбоотохпутуна, аан дойдуну бары норуоттарын ымсыырдыахпыт, кэрэхсэтиэхпит этэ дии саныбын. Бу мин көтөҕөр санаабын судаарыстыбаннай дьаһалта аналлаах тэрээһиннэри онорууга, кинохроникалары, фотоматериаллары булууга суолу аһан бизэрдэһинэ – саха норуота аал уотун бу тон муус түгэхтээх дойдуга күөдүтэн киһи-хара буолбут – историческай-эпохальнай тиһилигэ баар буолуон, түмүллүүн, кэлэр көлүөнэ үйэ-саас тухары көрө-өйдүү сылдьар кинохрониката – кэс тыла дьүһүллэн-көтөбүллэн тахсын сөп этэ дии саныбын.

Мин өр сылларга сүрэхпэр-бырбар сөҕөрөн сылдьыбыт санааларбын быктардым: төрөөбүт норуоттаах, дьобурдаах, өйдөөх-санаалаах дьоннордоох буоламмын уонна бүк эрэнэр буоламмын. Бу олус киэҥ тардылаах эпопеяны түгэйттэн түөрэ көрөн, түгэйттэн силгийэн үөрэтэн-чинчийэн тахсар биир Сэмэн Тумака кыайтарбата көстөн турар буоллаҕа дии. Төһө да оннугун иһин, мин норуотун сылаас сүрэхтээхтэрэ бу этии киллэри тосхолунан санаабын-онообун аһаҕастык эпиппин өйүөхтэрэ уонна диригэтэн, эттээн-хааннаан бүгүнгү олохпут-дьаһахпыт эпопеятын айан таһаарыга өйдөрүн үлэлэтиэхтэрэ, санааларын үлэлэтиэхтэрэ дии саныбын. Хайа баҕарар кэм инники олох үтүөтүн-өнгөтүн таһаардаҕына тирэҕин булунара диэн баар ээ! Мин баҕа санааларым – итинниктэр!!!

Сэмэн Тумат.

Култуура сыла. Литературнай кулууптар уонна айар түмсүүлэр форумнара ыытылынна

Кулун тутар 25 күнүгэр Покровскай куоракка Россияҕа Норуоттар сомоҕолоһуулары, Саха сиригэр Култуура сылын чэрчитинэн уонна "Чолбон" сурунаал төрүттэммитэ 100 сылын көрсө, өрөспүүбүлүкэтээҕи литератур кулууптарын уонна айар түмсүүлэрин II - с форума буолла.

Үлэ сэттэ түһүмэтинэн ыытылынна. "Дорҕоонноохтук ааҕы" диэн түһүмэххэ кыттааччы хоһону, кэпсээни көңүл ааҕыта буолла. "Сулуустаах хоско суруйааччыны кытта тус көрсүү" түһүмэххэ суруйааччылары кытта кэпсэтии, санаа атастаһы, сүбэлэтии-амалаты буолла. Үһүс түһүмэххэ "Литература култууратын уонна айар холбоһуктарын салаааччыларын кытта төгүрүк остуолга" кэпсэтиини "Чолбон" суру-

наал редколлегиятын чилиэнэ Олег Сидоров - Олег Амгин сүрүннээн ыытта. "Уус - уран тыл. Проза" диэни Сардаана Гермонова уонна экспертэр – Данил Макеев, Анатолий Слепцов, Анна Варламова – Айысхаана салайан ыыттылар.

"Уус-уран тыл. Поэзия" түһүмэҕи Людмила Колесова, экспертэр – Гаврил Андросов, Рустам Каженкин, Ангелина Шадринова – Суоһааны тэрийдилэр.

Алтыс хайысханы Валентина Колесова, экспертэр – Ольга Макарова, Анна Прудецкая уонна Саргылана Карманова ыыттылар.

"Киинэ уонна сериал сценарийын маастарыстыбата" диэн хайысханы Александра Новоприезжая, экспертэр – Утум Захаров, Семен Ермолаев - Сиэн Өкөр, Эдуард Новиков уонна Октябрина Шестакова салайан

ыыттылар.

Тэрээһингэ экспертэр уонна форум кыттылаахтара тус санааларын, этиилэрин үлэлэһинилэр. Уус - уран тыл айар күрэхтэрин кыайылаахтарын үөрүүлээх быһыыга-майгыга наҕараадалааһын буолла.

Бу форум саха литэрэтиирэ-тэ соҕотох суруйааччыттан эрэ тутулуктаах буолбакка, уопсастыбаны барытын хабар күүстээх хамсааһын буоларын көрдөрдө. Итини тэнгэ сана ааттар, сана санаалар арыллар.

Улуустаагы уонна өрөспүүбүлүкэтээҕи түмсүүлэр туох сыаллаахтарый - сорукутаахтарый? Кинигэ таһаарыахтарын, идэтибит суруйааччы буолуохтарын, эбэтэр бэйэлэригэр эрэ анаан суруйуохтарын баҕараларын туһунан ыйытылар үөскүүллэр эбит.

Быһыл Култуура сылыгар литэрэтиирэ кулууптарын сүрүн

сорукутарын, ханнык тэрээһиннэри ыытыахтарын баҕаралларын ырытыы буолла. Экспертэр ассоциация иһинэн үлэлиир, айар түмсүүлэр координационнай сүбэлэрин кытта үлэлэһэр уорган тэриллэригэр санааларын эттилэр.

Биир сүрүн кэпсэтиинэн, эдэр оҕону төрөөбүт тылыннан ааҕарын ситиһэр туһугар, интэриһи хайдах тардыаха сөбүн туһунан ырытыһы буолла. Култуурунай өй-санаа билигин ыччаттарга татым соҕус, оҕо ааҕар айымньыта суоһун кэриэтэ.

Манна үс сүрүн ыйыты баар: бастакынан, тугу аахтарыбыт, иккиннинэн, ким аахтарыахтаагы, үсүнүнэн, ханнык ньыманан аахтарыбыт?

«Оҕо оскуолаҕа үөрэнэр эрэ кэмигэр күүскэ ааҕыан сөп. Билигин оскуолаҕа ааҕар оҕолор баар буоллахтарына, 20-30

сылынан ааҕааччылаах буолуохпут», - диэн эттилэр. 2012 сылтан Иван Шамаев тэрийбит "Ааҕар Саха сирэ" түмсүүтүн көбүлээн, үлэлэтэ сылдьалларын туһунан билиһиннэрдилэр.

Тус бэйэм Анна Варламовалыын – Айысхааналыын көрсөн, айымньыны суруйарга сүбэтин - аматын истэн, кырдык да дириг билиилээҕин - көрүүлээҕин сөҕө бэлиэтээтим, махтаным.

"Поэзия" диэн хайысхаҕа биирдиилээн тахсан, бэйэбит хоһооннорбутун аахтыбыт. Ол кэнниттэн экспертэр ырытыыларын иһиттибит. Ити курдук түргэнник сыана, рецензия бизэрэллэрин сорохтор сана истэн соһуйдубут, үрдүк да таһымнаахтар эбит диэн бары да сөхтүбүт - махтайддыбыт.

Сандаар Күн Сандаара.

МУУС УСТАР ЫЙ-АЙЫЫЫТ ХОТУН ЫЙА

Муус устар ыйы алтынны ый батыһар

Муус устар 7 күнүгэр Былабачыанайап тангара – сахалар саамай билгэлиир, кэтэхэр тангаралара. Бу күн хайдах күн буолар да, сааспыт оннук буоларын бу кэлинги сыллар бигэргэтиилэр, онон бу күнү болбойон кэтээн көрүт.

Кулун тутар урукку сылларга холоотоххо, олох тибиитэ-ханыта суох чуумпу, сылаас ый кэлэн ааста. Кулун тутар бүтүүтэ, киин, илин энгээр улуустарыгар күүскэ ириэрэ сырытта. Дьэ, өтөрүнэн көрдөрбөтөбүн көрдөрдө. Ол курдук, кулун тутар 29-30 күннэригэр Бүлүү энгээр Ньурбанан ардах курулааччы кутта уонна түүн лаһыгырааччы тонгрон кэбистэ. Айылга дыктилэрэ элбээн иһэрэ барыбытын соһутар. Онон туохха барытыгар бэлэмнээх буолуохха наада, саас хаарбыт сир аайы хатабалаан туран түстэ, онон эмискэ ириэри буолан, үрэхтэр киллэрдэхтэринэ, сааскы халаан уута улахан сэрэхтээх. Онуоха эрдэттэн бэлэмнэниэххэ, күөллэр быһыттарын бөбүргөтөн, сорох сирдэргэ ууларын ыытан бэлэмнээх оло-

руохха наада.

"Саха киһитэ – көхсүттэн тэһииннээх күн оҕото, ыйтан ыйаахтаах ый оҕото" - диэн мээһэҕэ этиэхтэрэ дуо?

Күн сиргэ дьайыта олус улахан. Күнгэ тахсар эстиилэртэн сирдээби тыынар тыыннаах улахан тутулуктаах. Былырыын 2025 сыллаахха күн эстиитин оройо этэ, онон улахан куһаҕан сыл кэлэн ааспыта. Быйылгыттан ыла, күн эстиитэ арыый да намырыахтаах, оччоҕо киһиэхэ охсуута аччыыр. Күн эстиитэ ордук саастаах дьонго дьайар уонна сүрэх-тымыр ыарылаахтарга улахан охсуулаах. Күн эстиитин үөрэтэр дьон этэллэринэн, эстии улаппыт кэмигэр ордук инсулт, инфаркт эмискэ элбири уонна тырааныспардаах дьонго – суолпардарга дьайар эбит, ол иһин массыына саахала элбири.

Ый сиргэ дьайыта Ый сиргэ буолар уларыылары барыларын дьаһайа турар. Оннообор улуу байбаллары үөһэ-аллара ыттыталыыр, тыынар тыыннаах барыта ыйтан олус тутулуктаах. Ыйы куруук кэтээн көрө сырыттаха, сиргэ буолар уларыылары киһи эрдэттэн сабабалыан

сөп.

Ый халандаара ордук оҕуруочуттарга туһалаах. Наһаа сөп түбэхэр, тус бэйэбинэн дакаастанан турар. Былыр-былыргыттан өбүгэлэрбит ыйы сир быстыспат аргыһа диэн ааттыыллара. Онон бурдуктарын ыһаллара, булка-алка бараллара, балкытыллара, киһи доруобуйата мөлтүүрү барыта ыйы кытта быстыспат ситимнээбин биллэрэ. Ый халандаара хас дьыэ аайы ыйанан туруохтаах.

Муус устар ый билгэтэ

Муус устар 1 күнэ - Даарыйа аат күнэ. Ойбон сэгийэтин чэнэ ирэр. Нөнүө күнүттэн түөрт уон хонуктаах дьыбар бүтэн, отут хонуктаах уораан хаалар. Ый ортотугар тыалырданына - "хаары сахсатар", бүтэһигэр - "хаары хараардар".

Муус устар 4 күнэ - дьыэ сарайыттан таммах түһэрэ элбири, улахан бэлиэтэһин буолар.

Муус устар 5 күнэ - холлобос көтөрө. Кыһынгы хаһаас бүтэр.

Муус устар 7 күнэ - . Былабачыанайап. Тангара улахан бы-

рааһынныгы: оннообор чыычаах аныырыбаан уйа туттубат аатырар. Тулуктар кэллэлэр, моҕотой уйатыттан быгылыыр, эһэ арбабар уһуктан "кырдыылыыр", ол аата, быган сытар, сааскы сылаас өннүүө күннэр тураллар.

Бу күн былыта суох ыраас күн турдабына – саас көхтөөхтүк кэлэригэр, тыалырданына – хаптаһын хатааһын буоларыгар.

Муус устар 6 күнэ - түүн сылаас буоллабына – саас түргэнник кэлэр.

Муус устар 8 күнэ - бу күн хайдагы да, алтынны 8 күнэ оннук буолуо.

Муус устар 9 күнэ - Мотуруона аат күнэ. Тураах кэлэр.

Муус устар 13 күнэ - бэлиэтиир. Тот салгын түһэр.

Муус устар 14 күнэ - күн көрөр өттүгэр сарай хаара баар буоллабына, ыам ыйын 6- гар диэри хоһууһа хаар сытар.

Муус устар 18 күнэ - урут хабыс тыал үрбүт буоллабына, аны ичигэс тыал түһэр. Соһурууттан тыалырданына, сылылар.

Муус устар 20 - 25 күннэригэр - куруппааскы, улар охсуута сабаланаар.

Муус устар 21 күнэ - күн көрдөбүнэ - сайына ичигэс, былыттаах күн - сайына сөрүүн.

Муус устар 23 күнэ - чуумпу,

сылаас түүн буоллабына - сайына куйаас, кураан. Ириэри күүһүрэр. Түүн тонгорор.

Муус устар 24 күнэ - чалбах үчүгэйдик килэйбэтэбинэ, сайына куһаҕан. Суол - иис олох алдыанар. Күн үөһэ ойдор ойон иһэр.

Муус устар 29 күнэ - ый туолуута.

ИЛИН ЭНГЭЭР УЛУУСТАРГА

Муус устар илин энгээр үгүс улуустарга урукку сылларга тэннээтэххэ, олох эрдэлээн сылыыыһы. Күнүскү өттүгэр балай да сылыыыһы, түүнгү да өттүгэр былырынгыттан сылаас буолууһу. Муус устар II - III декадаба күүскэ ириэри буолууһу.

Сөнүүтэ манник буолууһу. Ый бүтүүтэ III-с декадаба – муус устар 20 күнүн кэнниттэн ардыыр;

Бу ый I декадата урукку сылларга тэннээтэххэ, түүнүн да, күнүһүн да тымныы. Күнүс -3С-1С кыраадыс тымныы, түүнүн -12С-10С. II декада күнүс +5С+3С кыраадыс сылаас, түүнүн -8С-6С кыраадыс тымныы.

III декадаба күнүс да, түүн да биллэрдик сылылар. Күнүс +6С+4С кыраадыс сылаас, түүн -1С-0С кыраадыс буолууһу.

Тускул.

БИЛЛЭРИИ / ОБЪЯВЛЕНИЕ

Валентина Ивановна (Собакина) Дьячковская аатыгар Р/№4338, НТ 060550 нүмэрдээх 23.06. 1989 сыллаахха бэриллбит Дьокуускайдаагы културунай-сырдатар училищеҕа "Клубное дело" идэни бүтэрбитин туһулуур диплом сүппүтүнэн, дьынгэ суобунан аабыллар.

КУТУРБАН

Кытаанахтан төрүттээх Чурапчы нэһилиэгин олохтооҕо, ГИБДД сотруднига, полиция хапытаана, күндү оҕом, тапталлаах кэргэним, аҕабыт, убайбыт **СКРЯБИН Иннокентий Иннокентьевич** бу дьыл, муус устар 1 күнүгэр ыараханлык ыалдьан соһумардык олохтон туораабытын бары билэр дьонугар, доһотторугар диригинник курутууан туран иһитиннэрэбит.

Ийэтэ, кэргэнэ, оҕолоро, балтылара.

Кытаанах нэһилиэгиттэн төрүттээх биир дойдулаахпыт, полиция хапытаана, элбэх оҕо амарах аҕата, тапталлаах кэргэн, истинг доһор

СКРЯБИН Иннокентий Иннокентьевич ыараханлык ыалдьан соһумардык олохтон туораабытынан, ийэтигэр Екатерина Прокопьевнаба, кэргэнигэр Вера Дмитриевнаба, балтыларыгар Марияба уонна Екатеринаба, уолаттарыгар, чугас дьонугар диригин кутурбаммытын тиэрдэбит, аһыгытын тэнгэ үллэстэбит.

Кытаанах нэһилиэгин дьаһалтата.

Кытаанах нэһилиэгиттэн төрүттээх биир дойдулаахпыт, полиция хапытаана, элбэх оҕо амарах аҕата, тапталлаах кэргэн, истинг доһор

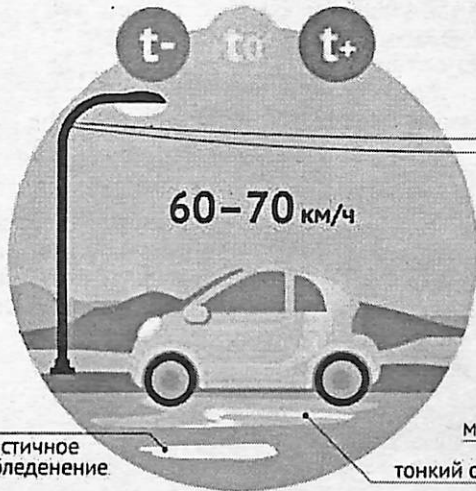
СКРЯБИН Иннокентий Иннокентьевич ыараханлык ыалдьан соһумардык олохтон туораабытынан, ийэтигэр Екатерина Прокопьевнаба, кэргэнигэр Вера Дмитриевнаба, балтыларыгар Марияба уонна Екатеринаба, уолаттарыгар, чугас дьонугар диригин кутурбаммытын тиэрдэбит, аһыгытын тэнгэ үллэстэбит.

Кытаанах нэһилиэгин кырдыбаастарын Сэбиэтин түмсүүтэ.

Инфографика

Гололедица

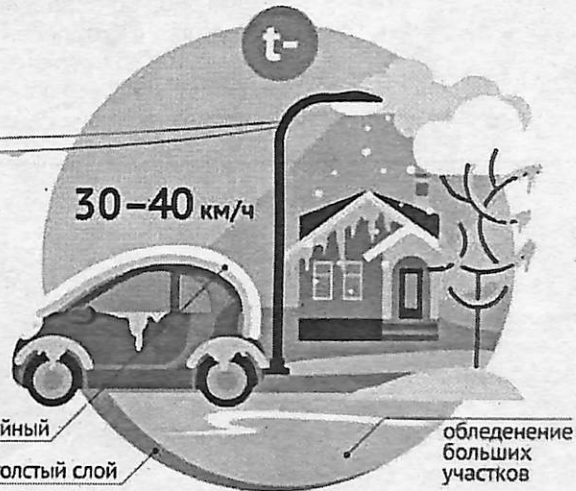
ГДЕ: на дорогах и тротуарах
ПРИЧИНА: замерзание воды при колебаниях температуры

частичное обледенение

Гололёд

ГДЕ: вертикальные и горизонтальные поверхности
ПРИЧИНА: выпадение осадков на охлажденную поверхность

многослойный

обледенение больших участков

носить обувь с нескользящей подошвой

посыпать поверхность песком или солью

остерегаться сосулек на крышах домов и деревьях

не оставлять автомобили под деревьями

ИНФОГРАФИКА ИНТЕРНИЗТ СИТИМИТТЭН ЫЛЫЛЫННА. <https://zp-news.ru/incident/2025/12/22/590953.html>

"САНА ОЛОХ" хаһыат

Кылаабыйнай эрдээктэр **ГОРОХОВА Людмила Владимировна**

Тэрийэччилэр: СӨ Ырабылгыстыбага, Саха Өрөспүүбүлүкэтин "Сахабэчээт" Судаарыстыбаннай автономнай тэрилтэтэ.
Таһаарааччы: СӨ "Сахабэчээт" ГАУ
Таһаарааччы аадырыһа: 677000, Дьокуускай к. Орджоникидзе уул. 31, 124 каб. төл./факс: (411-2) 34-39-17 e-mail: sakhabechchat@mail.ru. Российскай Федерация Роскомнадзор СӨ салалтатыгар 2020 с. бос ыйын 3 күнүгэр регистрацияламмыт нүмэрэ – ПИ №ТУ14-00559.

Эрдээксийэ аадырыһа: 678670, Чурапчы сэл., П.Пинигин аат. уул., 26 а. Төлөпүннэрбит: эрдээктэр – 41-332, отделлар – 41-265. E-mail: sanaoloh@mail.ru, сайт: sanaoloh.ru, telegram: @sanaoloh

Ааптар сурутар этиллэр санаа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбөһөр буолбагах. Сурука ыйылылар чаччылар кырдыктаахтарыгар эппиэтинэни ааптар тус бэйэтэ сүтэр.

Индексэ: ПИ964. Бэчээккэ сакаас № 12 (12042). Кээмэйэ 2 бл. Ахсаана 770. Хаһыат сыаната 26 солк. Хаһыат нэдиэлэҕэ биридэ: бээтинсэҕэ тахсар.

Хаһыат 02.04.2026 с. бэчээккэ бэрилиннэ, 03.04.2026 с. табыста. "Сахабэчээт" Судаарыстыбаннай автономнай тэрилтэтин "Сана олох" хаһыат эрдээксийэтигэр бэчээттэннэ.

@SANAOLOH